

Elek Tibor

MARKÓ BÉLA
költői világa

monográfia

BOOKART, 2014

Szerkesztette
Farkas Wellmann Éva

*A szerző a könyv megírása idején a Nemzeti Kulturális Alap
alkotói támogatásában részesült.*

ISBN 978-606-8351-59-9

© Elek Tibor, 2014
© Bookart Kiadó, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

Az irodalom autonómiája – avagy hogyan olvassuk Markó Bélát (<i>Előszó</i>)	7
Útkeresés köztes pillanat(ok)ban	17
Formabontás és/vagy -teremtés	39
Klasszicizáló beérkezés	57
Poétika és politika az esszéekben	99
Tücsökszóban derékig	129
<i>A gyermekirodalom két korszaka</i>	
Az örökéletű megtisztított forma	147
<i>A szonett-trilógia</i>	
Az öröklét és a pillanat	169
<i>A haiku-trilógia</i>	
Az örökség aktualizálása	187
<i>Csatolmány?</i>	
 <i>Markó Béla művei</i>	 205
<i>Válogatott szakirodalom</i>	209
<i>Fontosabb interjúk</i>	215
<i>Markó Béla vázlatos életrajza</i>	217
<i>Fényképek</i>	219

AZ IRODALOM AUTONÓMIÁJA – AVAGY HOGYAN OLVASSUK MARKÓ BÉLÁT?

(Előszó)

Irodalom és/vagy politika. Már-már örökérvényűnek látszó tár-sítások, de ellentétek is. Legalábbis a magyar irodalomban: a költő és kancellár (püspök) Janus Pannoniustól, a költő és végvári harcos Balassi Bálinttól, a költő és hadvezér Zrínyi Miklóstól, a költő és forradalmár Petőfi Sándoron át, a költő és politikus Markó Bé-láig. „Mert egy politikus verseit másképpen olvassák. Az is más-képpen olvassa, aki ezt nem ismeri el...”¹ – mondja maga Markó Béla Kelemen Attila Árminnek a 2012-ben megjelent, *Így működik Markó Béla* című beszélgető-könyvükben. Hiszen ez egy izgalmas kihívás, szép feladat lehet számomra ismét: kísérletet tenni a nem „másképpen” olvasásra, mégis! Eddigi pályámon többek között erre törekedtem mások műveinek, munkásságának elemzése, értelme-zése, értékelése, szerkesztése során is: arra, hogy ne hagyjam ma-gam befolyásolni az írók világnézete, politikai értékrendje, néze-tei, esetleges közéleti megnyilatkozásai, cselekedetei által – amikor irodalmi alkotásuk értelmezése, megítélése a tét.

„A politikum és esztétikum, hasonlóan a magyar irodalom egész múltjához, ma is egymás korollariuma. Esztétikai ítéleteinket Er-délyben és Budapesten egyaránt erősen befolyásolja a mindenko-ri politika.” – írta Jancsó Elemér a Trianon utáni erdélyi magyar

¹ KELEMEN Attila Ármin: *Így működik Markó Béla*. Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 2012. 29.

irodalomról szóló, áttekintő tanulmányában, már 1935-ben.² Miért is? – kérdezem én ma, 2013–2014-ben. Törvényszerű, szükségszerű ez?

Lehetséges-e kortárs írókat olvasni és értékelni úgy, hogy a mindenkori politika ne befolyásoljon bennünket? Tapasztalataim szerint lehetséges, ha maradéktalanul érintetlenek attól nem is mindig lehetünk, mivel maguk az irodalmi alkotások tartalmazhatnak a bonyolult esztétikai rendszerükben olyan, a szerzőjük életében is, illetve közéleti megnyilatkozásaik által is képviselt ideológiai, politikai, eszmei- és értékmozzanatokat, amelyekkel az olvasó életében létező hasonló tényezők valamilyen viszonyba óhatatlanul, akaratlanul keverednek. S tudjuk jól, a művek jelentése és esztétikai értéke is tulajdonképpen csak a szövegek és a befogadó-értelmező párbeszédéből fejlődik ki. Ennek belátása és elismerése mellett is hiszem ugyanakkor, hogy lehetséges – csupán elszánás és akarat kérdése – az előítélet- és elfogultságmentes irodalmi, esztétikai számvetés egy művel, vagy akár életművel.

Lehetséges-e az életet és a művet (politikát és irodalmat) különválasztani – miközben esetenként számos ponton vitathatatlanul összetartozik? Csak a verset, prózát, drámát magát nézni és látni? Miért, Csezmicei Jánosnál, Balassi Bálintnál, Zrínyi Miklósnál és utódaiknál, az ő textusaiknál nem azt tesszük, miközben a korba ágyazottságukról, az életrajzi és közéleti, politikai kötöttségeikről, műveik „külső” kontextusáról sem feledkezünk meg, természetesen?

Lehetséges, még Markó Béla esetében is, aki közismerten költő és politikus (1993–2011 között az RMDSZ elnöke, 2004–2007 és 2009–2012 között Románia miniszterelnök-helyettese), olyan alkotóművész, akinek a közéleti, politikai szerepét és tevékenységét, nézőponttól és állásponttól függően, ellentétesen is meg lehet ítélni. Nem szükségszerű azonban, hogy ez a politikai tevékenység bármilyen értelemben átminősítse (fől- vagy alulértékelje) az 1993 előtti költői, írói életművet, vagy befolyásolja az elmúlt évek költői, írói termésének megítélését, egyáltalán, az alkotóművészi életműhöz való irodalmi, esztétikai viszonyunkat.

² JANCsó Elemér: Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig. *Nyugat*, 1935. 4. 283–298.

Lehetséges, még akkor is, ha a mű és az élet összefüggéseivel való szembenézés esetenként elkerülhetetlen (a magyar irodalomtörténet számtalan példával szolgál erre), egy kisebbségi sorsban létező alkotó esetében ráadásul az irodalmi és a politikai cselekvési lehetőségek utólagos, teljes szétválasztása egyes időszakokban nemcsak nehéz, de terméketlen is lenne. Markó Béla költői életművének egyes részei nyilvánvalóan a korabeli társadalmi-politikai élet által is meghatározottak, közéleti-politikai tartalmat, „üzenetet” is hordoznak. Ráadásul Markót magát is foglalkoztatta mindig az író, költő és a politikus státusa, szerepe, cselekvési lehetőségeinek különbözősége, az irodalom és a politika viszonya. Egy ilyen irodalmi életmű vizsgálata esetén, épp ezért, még inkább szükséges a tiszta, elfogulatlan tekintet, ha a költőről, íróról akarunk érvényeset állítani.

Lehetséges, még úgy is, hogy az irodalmi és a nem irodalmi szöveg ebben az életműben nem is mindig válik el egymástól élesen, a határai nem is mindig állapíthatóak meg pontosan. Különösen így van ez Markó közéleti esszéi esetében, hiszen jól tudjuk, a társadalmi-politikai tematika nem zárja ki irodalmi értékű szöveg születésének lehetőségét.

S végül, lehetséges, annak ellenére, hogy Markó egy egészen friss, éppen a költészet és a közélet viszonyát taglaló esszéjében is azt állítja: „Nem vagyunk képesek ma még sem szétválasztani, sem a maga összetettségében szemlélni művet és életet, mert ismétlem, elfogadtuk, hogy munkamegosztás van a mai magyar társadalomban, odaállhatunk, sőt, oda kell állnunk egyik vagy másik oldalra, de nem szólhatunk bele abba, ami velünk történik.” Ugyanitt írja, Szilágyi Domokos ügynökmúltjának felszínre kerülése utáni megítélése kapcsán: „Szabad-e összekeverni politikát és poétikát, és ha már összekeveredtek, szét lehet-e még valaha választani? Szét kell-e választani?”³ Erre az utolsó kérdésre én egyértelmű igennel válaszolok, és éppen azért is, hogy legyen esélyünk beleszólni mindabba, ami velünk történik, képesekké kell válnunk a mű és az élet szétválasztására, az irodalom autonómiájának visszaszerzésére, amennyire csak

³ MARKÓ Béla: *Közélet, költészet*. Bárka, 2014. 1. 63–67.

lehet, de ugyanakkor a műnek a maga összetettségében és az élettel való összefüggéseiben szemlélésére is. Az irodalom autonómiája ebben az értelemben, a posztstrukturalista irodalomelméletek belátásait hasznosítva, nem jelentheti a műalkotás önmagában való vizsgálatát. Markó már a nyolcvanas évek közepén, de az elmúlt években is többször megfogalmazta azt, hogy nem érdemes „a művet a kontextusából kiemelni,”⁴ hogy nincs „helytől, körülményektől független irodalmi alkotás”.⁵ Nagyon hasonlatos ez a belátás – s nem véletlenül – ahhoz, amelyre egy másik marosvásárhelyi író, Sütő András utalt emlékezetes, 1978-as, Csipkerózsikát ébresztgető esszéjében, „A hely, idő és körülmény” szorító marka kapcsán.⁶

Egy Erdélyben élő alkotó művének, életművének olvasása, újraolvasása ugyanakkor ma már az egyetemes, az összmagyar irodalom összefüggésrendjében történhet csak. Markó költészetének alakulása ráadásul, a pályakezdő útkereső, formabontó törekvéseitől, a legutóbbi haiku-korszakáig vagy éppen magyarság-verseiig többek között éppen azt példázza, hogy egy alkotó, miközben a maga szuverén költői világát formálja éppen, országhatároktól függetlenül, mennyire szinkronban lehet korának általánosabban is érvényes szemléleti és poétikai jellemzőivel.

Mindezek tudatában vallom tehát, hogy kritikusként, irodalomtörténészként az életmű egészével és részleteivel szembesülve, azok történelmi-társadalmi-politikai-kulturális szituáltságával, az erdélyi és az egyetemes magyar irodalmi beágyazottságával szükségszerűen számolva is, szabadságomban áll az előítélet- és elfogultságmentességre törekvés mind poétikai, mind politikai értelemben – az eredmény megállapítása pedig már úgylis a majdani olvasó szabadsága.

Markó Béla költészetét, esszéit már a nyolcvanas-kilencvenes évtizedek fordulóján a magyar irodalom élvonalában tarthattuk számon, a kilencvenes évek elejei pályamódosítását a kelet-közép-európai térségre jellemző kényszerként élte meg, a hivatásos politiku-

⁴ Uo.

⁵ KELEMEN Attila Ármin, i. m., 28.

⁶ SÜTŐ András: Csipkerózsika. In: *Sikaszói fenyőforgácsok*. Ifjúsági Lap-és Könyvkiadó–Berzsenyi Társaság. Budapest, 1987. 144.

si szerepvállalását kezdettől átmeneti állapotnak tartotta, és mindig hangoztatta, hogy vissza fog térni eredeti hivatásához, az irodalomhoz, az íráshoz, a költészethez. Ezt sokan várták is tőle, például Nagy Gáspár így fogalmazott 1996-ban, a Bethlen Gábor-díj laudációjaként elmondott méltatásában: „életmű-mennyiségű és -jelentőségű kötettel a háta mögött, de mégis nagyon fiatalon »be-űzetett« a politikába. De sohasem űzetett ki a költészetből! (...) És ha az idő alkalmas volt engedi vagy kikényszeríti, akkor újra a poézis erejével és szépségével szóljon, érintsen meg bennünket. Azt gondoljuk, ez elől sem fog kitérni: s utazik majd hozzánk, jambusban, hatodfeles sorokban, szonettben.”⁷ A 2000-ben megjelent, *Szétszedett világ* című gyűjteményes kötetének fülszövegében maga Markó is ezt írta: „Arra kérem a sorsot, ne változtasson sóbálvány-nyá engemet azért, amit most elkövettem, engedje inkább, hogy versben folytassam egyszer ezeket a verseket!”⁸ A kétezres évek első évtizedének második felében érkezett el ennek az ideje, ekkortól jelentek meg újabb és újabb verseskötetei, s tette egyértelművé, hogy visszatérőben van az irodalomhoz. S ez mára olyannyira meg is valósult, hogy napjainkban bizonyára a legtermékenyebb kortárs költőink, íróink egyike. A termékenység ráadásul egyenletesen magas színvonallal jár együtt az elmúlt évek kötetekben. Fokozatosan lépett ugyanakkor egyre hátrább, nem vonult ki radikálisan a politikai életből, csak a párt és állami tisztségeit adta fel egymás után, a szenátori feladatokat egy ciklus erejéig még vállalta 2012-ben is, mert olyan fontos, az erdélyi magyarságot alapvető létében érintő törvényhozási feladatokat (alkotmánymódosítás, közigazgatás átszervezése) látott Románia előtt, amelyekben még hallatni akarta a hangját. Markó alkotó értelmiségiként egyébként sem akar lemondani arról, hogy közéleti, akár politikai kérdésekben továbbra is hallassa a hangját, akár versben is, sőt, hirdeti, igényli általában az értelmiségiek politikai véleménynyilvánítási jogát, ugyanakkor

⁷ NAGY Gáspár: Laudáció Markó Béla Bethlen Gábor-díjához. In: uő: *Szavak a rengetegből*. Tiszatáj könyvek, Szeged, 2004. 300–302.

⁸ MARKÓ Béla: *Szétszedett világ. Egybegyűjtött versek (1967–1995)*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000. Fülszöveg.

láthatóan maga is kísérletet tesz, legutóbbi művei is példák rá, az irodalom autonómiájának visszaszerzésére a politikától. Nem véletlenül, Markó jól tudja, hogy a politikával szemben az irodalom, minden, a politikával való esetleges érintkezési és találkozási pontja ellenére, illetve azokkal együtt is, a maga esztétikai sajátosságával az emberi létezés egészére, teljességére kérdez és mutat rá. Akkor is, amikor látszólag csak egyes részleteire, vagy éppen a hiányára. „Markó Béla versei külön-külön is arra indítanak, hogy visszatérjünk hozzájuk, és szemléljük bennük az egészséget, befejezettséget, autonómiát, amit az életünkben soha el nem érhetünk, közvetlenül birtokba nem vehetünk, hanem csakis a művészetek által tapasztalhatunk. Mert költeményeinek többségére jellemző a teljesség, ami nem más, mint az igazi műalkotások tulajdonsága.” – írja a kiváló erdélyi irodalomtudós, Cs. Gyimesi Éva, még Markó 1989-es, *Égő évek* című kötete kapcsán⁹, de akár egész költészetére érvényesíthetően.

Számos elmúlt évekbeli megnyilatkozásából (versek, interjúk, esszék) sejthető, hogy maga is úgy érzi, az irodalomba való visszaintegrálódása a 2010-es évek első felében egyúttal alkalmat teremt a költői összegezésre, a múlttal való irodalmi számvetésre. Visszatérése az irodalomba, az elmúlt években megjelent, nagy visszhangot kiváltott kötetei ugyanakkor irodalomtörténeti értelemben is lehetőséget kínálnak az egész életművel való számvetésre, annak ellenére, hogy a pálya korántsem lezárt, éppen hogy új lendületet látszik venni. Választott életútja, költői, írói pályája egyéni, de általános érvényű tanulságokkal is szolgálhat, többek között éppen az irodalomról való előítéletmentes gondolkodásra szólít fel. Költői útját látva, megállapítható az, amit maga fogalmazott meg Tóth Árpádról írva, de Adyra és Babitsra is utalva: „A mohó kísérletezés-től, a nekiveselkedett irányzatosságtól az eszköztelenség felé mutatnak rendszerint a pályáívek.”¹⁰ Ugyanakkor az is jól látszik, ahogy a pályakezdő eszmények a későbbi művekben egy érettebb, megemelt szinten visszatérnek, vagy, ahogy a klasszicizálás mellett az

⁹ CS. GYÍMESI ÉVA: Otthonunk: a vers. *Látó*, 1991. 1. 73–75.

¹⁰ MARKÓ BÉLA: Tóth Árpád: Hajnali szerenád. In: uő: *Olvassuk együtt*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 1999. 83.

ellene ható erők is, továbbélnek. Arra is például szolgálhat az életmű, hogy a költői helyben járás veszélyének elkerülése végett időnként szükséges a szemléleti, formai megújulás, váltás, de arra is, hogy amint a konzervatív értékeken nyugvó politika adhat adekvát válaszokat korunk kihívásaira, úgy az alkotóművészi konzervativizmus is teremthet értékes, korszerű esztétikumot. Évtizedeken átívelő szonett-világa például a szonett-hagyomány fenntarthatóságával kapcsolatos több évtizedes teoretikus kételyeknek is élő cáfolata, de újabb költészete azoknak a széles körökben elterjedt elvárásoknak is, amelyek szinte a korszerűség követelményeként írják elő a lírai személyiség széthullásának, az önmagától elidegenedett lírai én meghasonlottságának versbeli szituálását. S jöllehet számtalan a kérdés, a kétely, az árnyék mai lírájában is, azokkal együtt is magasrendű, léteérdekű esztétikai bizonyítéka a „szép aktualitásának”¹¹, s annak, hogy a személyiség magánya, a világ szétesettségének, abszurditásának megtapasztalása, a természettel, Istennel és a Szerellemmel eséllyel feloldható, a teljesség, a szépség, az egység élménye, ha csak meg-megújuló pillanatokra is, újraélhető. „A huszadik század nagy, dialektikus antagonizmusa (hogy stílszerű maradjak) a hagyomány és modernség harca volt. A harcnak vége: a modernségből hagyomány lett” – írta Nádasdy Ádám a XX. század végén,¹² s éppen ezen belátás összefüggésében is szemlélhető Markó költészete. Mint ahogy Bányai János azon, immár az új ezred elején megfogalmazott felismerése is érvényesíthető rá, amely szerint „A modernség változatai az »utáni« paradigmában úgy fordultak át hagyományba, hogy megőrizték jelenlétüket és írhatóságukat. Aligha vitatható, hogy a múlt század végén »írható« volt akár modern, akár avantgárd, akár későmodern vers, és nemcsak azoknak a költészetében, akik alakítói vagy alapítói voltak a modernség változatainak, hanem azokéban is, akik már az »utáni« jegyé-

¹¹ Lásd Hans-Georg GADAMER: A szép aktualitása. In: uő: *A szép aktualitása*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1994. 28.

¹² NÁDASDY Ádám: A „modern” és a belőle képzett fogalmak jelentés- és használatlörténete. *Replika*. Társadalomtudományi folyóirat, 1998. június, 33–40.

ben alkottak”.¹³ Szép példáját nyújtja Markó költészete annak is, hogyan lehet meghaladni olyan, ebben a kelet-közép-európai régióban jól ismert, mégis hamis döntéskényszereket, mint a „vallani vagy vállalni”, „alkotni vagy szolgálni”, hogyan lehet összeegyeztetni individuális és közösségi értékeket, esztétikumot és etikumot. Engem Markó lírája még abban a hitemben is megerősít, mely szerint a „szabadságközpontú és a közösségközpontú orientáció” (Cs. Gyimesi Éva kifejezései¹⁴) az irodalomban nem szükségszerűen és törvényszerűen válik el egymástól, és áll szemben egymással. Ahogy Görömbei András is írta, éppen Markó híres szonettkoszorúja, *A költők koszorúja* kapcsán: „a költészet funkciójához szervesen hozzátartozik a személyiség és a közösség szabadságtörekvéseinek segítése, az a fajta példaadás, mely magával ragadja a közösséget ön maga kiteljesítésére, hogy a méltóbb emberi sorshoz segítse.”¹⁵

Mindezek, természetesen, nem kötelező érvényű olvasatok, mindenkinek szabadságában áll a maga olvasatát megteremtenie, a fenti megállapítások és a továbbiakban következő monografikus igényű kibontásuk az én személyes ajánlatom csupán. Markó politikai ismertsége, szerepvállalása visszahat a költői, írói életmű ismertségére, az iránta való fokozott érdeklődésre. Nem egyszerűen az életmű esztétikai minőségének, a magyar irodalomban betöltött rangjának köszönhető, hogy talán nincs még egy olyan kortárs költő, író, akinek műveiből ennyi, különböző szempontok szerint készült válogatott, illetve összes gyűjteményt kiadtak volna. Arról nem is szólva, hogy az elmúlt hét-nyolc évben három, az életút egészét feldolgozó, így a költői-írói munkásságot is érintő beszélgető-könyv és számos hosszabb folyóirat-interjú készült vele. A politikus Markó Béla ismertsége, a költő Markó Bélának az irodalom autonómiájáért folytatott küzdelmét az egyéni sorson túlmutató, példaértékű értelmiségi-, művészi törekvéssé emelheti. Napjainkban, amikor a leg-

¹³ BÁNYAI János: Szó és rajz (Tandori, Lator, Nádasdy, Tandori). *Forrás*, 2008.12. 31–41.

¹⁴ CS. GYÍMESI Éva: Premisszák a vitához. *Alföld*, 1991. 2. 4–12.

¹⁵ GÖRÖMBEI András: *Napjaink kisebbségi magyar irodalma*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993. 148.

különbözőbb irányokból ismét a politika jármába akarják hajtani az irodalmat, az irodalom autonómiája általában a művészet autonómiája, általában az alkotó ember autonómiája, általában az emberi egzisztencia autonómiája. Az autonómia szabadság.

Szabadítsuk ki az irodalmat a politika fogságából, lássuk például, milyen Markó Béla irodalma, ha mégsem, csak azért sem olvasuk *másképpen!*

TÜCSÖKSZÓBAN DERÉKIG A gyermekirodalom két korszaka

Markó Béla gyermeklírája az életmű kevéssé ismert és feldogozott területe, pedig nyilvánvalóan integráns része annak; olyan önálló értékekkel bíró területe, amely számtalan szállal kapcsolódik a többihez. Markó azon alkotók közé tartozik, akiknek a gyermekek és a felnőttek számára írott művei közötti párhuzamok látványosak, az átjárás természetes, jóllehet ő maga hangsúlyosan igyekszik elkülöníteni a két szférát. A költő gyermekirodalmi alkotásaiban megtalálhatjuk felnőtt irodalmának számos jellemzőit, az életművön belüli változások, s még inkább a személyes életút változásai pedig kihatnak gyermekköltészetének alakulására is. Például ezzel összefüggésben tagolható Markó gyermekirodalmi munkássága két nagyobb korszakra. Először beszélhetünk gyermekköltészetének kibontakozásáról a költői, írói pályája nyolcvanas évekbeli kiteljesedése szerves részeként. Majd a gyermekköltészete ismételt felíveléséről, a politikusi szerepvállalásból való fokozatos kihátrálás, a költői hivatással való azonosulás nyitányaként, a kétezres évek közepétől. Az ekkor írott gyermekversek veszik föl a kilencvenes évek közepén elejtett költészeti szálát, és a későbbi felnőtt versekben megfogalmazott, centrális szerepű érzések, gondolatok, motívumok közül nem egy itt kap először formát. Mindez ráadásul szoros összefüggésben a költő magánéletének alakulásával, ugyanis, ahogy több helyen elmondta, a saját kisgyermekei hívták életre a gyermekekhez szóló verseit, előbb az első (Molnos Enikővel kötött) házasságából született Bálint és Eszter a nyolcvanas években, majd a második (Kós Annával kötött) házasságából 2000-ben született Balázs, az évtized közepétől.²⁰⁰

²⁰⁰ ELEK Tibor: A megtalált út örömeivel. Beszélgetés Markó Bélával. *Bárka*, 2012. 3. 60–66.; KÖRÖSSI P. József: *A magyar kártya*. Beszélgetés Markó Bélával. Kossuth Kiadó, 2013. 69.

Szemben azokkal a költőkkel, akik inkább azt hangsúlyozzák, hogy nincs külön gyermekvers, mint például Weöres Sándor, Kányádi Sándor, Markó kezdettől tudatosan megkülönböztette azokat a verseit, amelyeket gyermekeknek szánt. Új verseket tartalmazó kötetei majdnem mindegyikében (*Szarka-telefon*, 1984; *Tücsöknóta*, 1990; *Karikázó idő*, 1995; *A hold fogyókúrája*, 2008; *Balázs kertje*; 2009) még az alcímekkel is jelezte ezt: „Versek kisfiúknak, kislányoknak” (ebből a szempontból kivételt csupán a kizárólag válogatás-kötetek – *Ha varázsló lennék*, 2000; *A pinty és a többiek*, 2007; *Miért lassú a csiga*, 2007 – és a *Hasra esett a Maros című*, legutóbbi, 2012-es kötete jelent). A felnőtt versek és a gyermekversek világa közötti fent említett átjárások egyik érdekes példája lehet ugyanakkor az, hogy Markó már a nyolcvanas évekbeli felnőtt kötetében is rendre közzétett olyan verseket, amelyeket címzetten gyermekeknek, sőt, a saját gyermekeinek írt, de a gyermekverskötetéibe nem vett föl (*Képeskönyv kisfiúknak, kislányoknak/Az örök halasztás*, 1982; *A vidám hatévesek balladája/Talanítás*, 1984; *Fiam szonettje* – *Mindenki autóbusza*, 1989; *Szonett gyermekeimnek, akik félnek a sötétségtől/Égő évek*, 1989; *A gyermekkor szonettjeiből, Szonett Ági emlékkönyvébe* – *Kiűzetés a számítógépből*, 1991; *Levél kislányomnak, aki néha rosszat álmodik, Levél fiamnak, aki végtelen erdőkről álmodik* – *Érintések*, 1994), s ugyanakkor azokban pedig számtalan olyan verset találhatunk, amelyet bátran közölhetett volna a felnőtt kötetében (*Bazsarózsa, Nyárfa* – *Szarka-telefon*; *Ha varázsló lennék, Őszi fák, Őreg ős* – *Tücsöknóta*; *Karikázó idő, Fenyők, csillogok, Ismét tavasz lesz* – *Karikázó idő*), mert hozzájuk hasonlókat közölt is. Mindez jócskán adhatna okot arra, hogy elmeditáljunk mi is azokon a már sokszor megvitatott kérdéseken, hogy akkor mitől is válik egy vers gyermekverssé, s kell-e a jó gyermekversnek felnőttekhez is szólania, vagy a jó gyermekvers óhatatlanul hozzájuk is szól-e – s Markónál akkor hogyan van ez, de esetünkben mégis előremutatóbbnak találom, ha azon gondolkodunk el inkább, hogyan értelmezhető nála a gyermekversek címzettjére történő hangsúlyozott rámutatás gesztusa.

Illeszkedik ez Markó azon jellegzetessé vált költői eljárásához, mely szerint verseiben a lírai én gyakorta kontaktust teremt valakivel, beszél valakihez, pályakezdőként a nemzedéktársaihoz, később a kedveséhez, szerelméhez, Istenhez, és előszeretettel meg is szólítja őket. Hasonló történik a gyermekverseiben, illetve egy részükben, s azokban még nyíltabban felvállalja a kommunikációs helyzetet, a beszédhelyzetet, hogy az adott versben a fiához, lányához, illetve általában a gyermekekhez szól, velük akar közölni valamit. Az 1991-ben írt, *Újabb esztétikám?* című esszéjében ki is mondja, hogy „amikor gyermekeknek írok, egy jól körülhatárolt közösgének szánom a szavaimat, az ő arcukat nézem, miközben a fehér papír fölé hajolok. Márpedig ettől a szembenézéstől óv minket a modern esztétika. Azt mondja: felejtsd el a címzettet, mert hamis lesz az üzenet! És mindaddig letagadhatjuk, hogy van a versnek címzettje, amíg nem adtuk gyerekirodalomra a fejünket. Nekem már nincs mit tagadnom. Újabb gyermekverskötetem darabjainak is volt mosolygó vagy sírásra görbült szájú címzettjük, többnyire a *Napsugár* olvasói. Hogy másoknak is oda-odaszóltak ezek a versek? A felnőtteknek is? Talán. De a didaxis szándékát – és tényét – nem titkolhatom. (...) Mondom hát, keserűen, ám mégis felszabadulva valami szorongásból, hogy a vers, különösen a gyermekvers: eszköz. Csak a gyermek nem lehet eszköz. Csak az ember nem lehet eszköz. Sem az, aki a verset írja, sem az, akinek a verset írják. Esztétikának ez valóban elég különös. De talán nem is olyan elavult, mint hinnénk...”²⁰¹ S valóban nem, mert miközben kétségtelenül visszafelé is mutat, az előző évtizedekben uralkodó, újabban sokat kárhoztatott pedagógiai szándékok felé, ugyanakkor a kommunikációelméleti nézőpont mellett, a korszerű hermeneutika és recepcióesztétika szempontjainak is megfelel Markó, amikor azt mondja, a gyermeket éppúgy komolyan kell venni, mint a felnőtteket: „Ez olyan terület, ahol oda kell figyelni a megértés és a befogadás fokozataira, mivel értelemszerűen úgy kell írni, hogy mindvégig az

²⁰¹ MARKÓ Béla: *Újabb esztétikám*. In: uő: *Az erdélyi macska*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 109–110.

álljon előttem: most gyerekekhez szólok. Ez más hangvételt jelent, más hangütést, a megértésnek és a megértetésnek más módozatait.”²⁰² A befogadás szempontjaival való tudatos számolás, minden létező didaktikus szándék ellenére Markónál is hozzájárul a hagyományos oktató-nevelő célzatú gyermeklíra meghaladásához, öszszességében változatosabb, korszerűbb beszédmódokkal, formavilágokkal élő, összetettebb értékvilágú, játékosabb, szórakoztatóbb gyermekköltészet létrehozásához.

A korabeli Erdélyben születő gyermeklíráról írja Végh Balázs Béla: „A nyolcvanas évekre újabb szemlélet- és ízlésváltás alakítja a gyermeklírát: a befogadó egyre inkább társszerzői igénnyel lép fel. A recepció felől átgondolt gyermekköltészetben megdől az állandónak tételezett értékek nimbusza. Már nem kizárólag a műbe kódolt erkölcsi-esztétikai értékeket ismertetik fel és fogadtatják el az olvasóval, hanem az egyéni olvasatra figyelnek, a befogadásbeli nyitottságra, továbbá azokra az értéktársításokra, amelyek a gyermekolvasó tapasztalati (játék)világából eredeztethetők. A kortárs gyermeklíra már ennek a módosult befogadói ízlésnek a maradéktalan kiszolgálója.”²⁰³ Markó *Ha varázsló lennék* című, 2000-ben megjelent válogatott gyermekverskötete kapcsán pedig egyenesen így fogalmaz: „Első olvasásra is nyilvánvaló a költőnek az a szándéka, hogy megszabadítsa a gyermekverset a hetvenes évekre terhekké vált ketős örökségétől: a didakticizmustól és az irányzatosságtól. A nevelői-oktatói szándék még a Pósa Lajos-i hagyományra vezethető vissza, az ideologizálás pedig a szocialista-realista irodalmi szokáshagyomány része. Így »marad« számára két nagyobb, minden tendenciától mentes téma: az állatvilág és a természet. (...) Elsődleges szempont ezekben a versekben a szórakoztatás, olyan felhajtó ereje ez Markó Béla állatverseinek, mely sokszor a közhelyszámba menő

²⁰² KELEMEN Attila Ármin: *Így működik Markó Béla*. Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 2012. 30.

²⁰³ VÉGH Balázs Béla: Tündéerkertünk gyermekversei. In: uő: *A gyermekirodalom változatai*. KOMP-PRESS Kiadó, Korunk, Kolozsvár, 2007. 196–197.

témán belül is eredeti megoldásokra sarkallja a költőt.”²⁰⁴ Az én olvasatomban azonban nem ilyen egyszerű a markói képlet mégsem, egyrészt az állatvilág és a természet mellett azért más téma is marad még, másrészt, amikor Markó számára a vers, különösen a gyermekvers eszköz, akkor nem elsősorban a szórakoztatás eszköze, hiszen, amint láthattuk, maga is elismeri a didaxist, esetleg a szórakoztatás is az eszköze valami másnak, azon túlmutatónak. A gyermekekhez fordulás hangsúlyozott gesztusa maga is árulkodó ebből a szempontból, de első gyermekköteteteinek első versei is azok: „A zápor mossa házadat, / a zápor mossa a mezőt, / miért hagyod, hogy ázzanak? / Alig várják a jó időt. // Rajzolj napot, szép fényeset, / rajzolj sugárzó kék eget, / figyelnek rád a madarak, / szólj hát, hogy énekeljenek!” – *Dal kisfiúknak, kislányoknak/Szarka-telefon*; „forog a világ, rajta hát, / kiálts, szaladj, örülj, / minden él, minden változik, / röpj, röpj, röpj!” – *Röpj, röpj, röpj/Karikázó idő*. Mint ahogy az olyan tematikájú, motivikájú versei is, amelyek a felnőtt költészetében is gyakran visszaköszönnek, például a szabadságvágyat kifejezők: *Siess, tavasz!*, *A pinty és a többiek*, *Akvárium – Tücsöknóta*; *Pacsirtaszó*, *Ismét tavasz lesz – Karikázó idő*. Vagy az éneket-éneklést középpontba állító, részben már hivatkozott versek (az első kötet első verse és az első két kötetből válogató, de új verseket is hozó harmadikban, a lakiteleki Antológia Kiadónál megjelent *Karikázó idő*ben a *Pacsirtaszó*: „táncolj csak, táncolj odafent, / dalold tele a végtelent, / le ne ess! szállj csak fényesen, / egyensúlyozva azon az / egy szál megtartó éneken”), nem véletlen, hogy a felnőtt versekbe is bele-belecirpelő tücsök itt is hangsúlyos szerepű. Az első kötet tréfás, már-már a nonszensszel kacérkodó kérdéseiből („Forró fagylaltot ki evett? / Szitakötővel ki verekedett? / Ki hallott brummogni macskát? Ki látott nyávogó macskót”) az derül ki, hogy aki ilyesmiről látott, hallott, az lophatta el *A tücsök hegedűjét*. A második kötet játékos, a gyermeki azonosulásra is lehetőséget adó *Tücsöknótával* indul („Én vagyok a tücsök,

²⁰⁴ VÉGH Balázs Béla: Szeminárium a gyermekköltészet változásairól: Markó Béla verseskönete kapcsán, *Korunk*, 2002. 10. 106–109.

/ a tücsök, a tücsök, / egész nap / csak ülök, csak ülök, csak ülök, s ha kedvem tartja, / hegedülök”) és a gyermeki észjáráson akár már túlmutató, mély értelmű *Tücsökvigasszal* zárul („Húzzad csak! Akkora minden zenész, / amekkora éppen az éneke!”), de a *Karikázó időben* közölt *Tücsök, csillagok* című versben lesz igazán nyilvánvaló, hogy a gyermekversbeli tücsökének éppúgy lehet alkalom az alkotói önvallomásra, mint a felnőtt versbeli:

*Napra hold jön, holdra nap,
már a világ így forog,
lent a tücsök ciripel,
fent a csillag hunyorog.*

*Jön a tél, de múlik is,
jön a nyár, s tán itt marad,
tücsökszóban derékig
állok csillagfény alatt.*

Ez a vers arról is árulkodik, hogy miközben a hagyományos gyermekvers pedagógiai, erkölcsi értékekre okító szándékaitól valóban távolodik Markó²⁰⁵, miként a már idézett versekből is látható, arról nem mond le, s ez főként a harmadik kötetben tapasztalható meg igazán, hogy a vers közös világfelfedezéssé, a világ törvényszerűségeivel, az élet összefüggéseivel való ismerkedés lehetőségévé váljon, hol komolyabban, elgondolkodtatóan, felnőttesen (*Nyárutó, Vénasszonyok nyara, Fecskék az őszben, Ha jön a tél, Még hull a hó, Ismét tavasz lesz – Karikázó idő*), hol vidámabban, játékosabban, gyermekien (*Március, A hóember párnája, A hóember dala – Karikázó idő*). Talán még az is összefüggésben lehet ezzel a szándékkal, hogy gyermekkötetekinek többségét úgy szerkeszti meg, hogy bennük a versek tavasztól tavaszig ívelően, az évszakok egymást követő rendjéhez illeszkednek, a természet, a létezés örökös körforgására,

²⁰⁵ Jóllehet volt olyan kritikusa is, például éppen a *Tücsöknóta* kötetnek, aki-nek azért nem tetszett, mert szerinte „oktatni és tanítani akar.” – FÜLÖP László Zsolt: A pöttöslabdák alkonya, *Látó*, 1991. 8. 1019–1020.

megújulására, az újrakezdés lehetőségére utalóan. A gyermeki érdeklődéssel, fantáziavilággal, szerepjátszó kedvvel is összefüggésbe hozható természetesen, de a felnőtt versek világával való újabb találkozási pontokra is példa lehet a cirkusz világának (*Cirkusz, Én vagyok a kötél táncos, Jó bohóc, rossz bohóc – Szarka-telefon, Bohóciskola, A bohócok mikor sírnak?, Állatszelidítés – Tücsöknóta*), az átváltozásnak, a maszjátékoknak (*Ha varázsló lennék, Maszskabál, Farsang – Tücsöknóta*) gyakori felbukkanása a gyermekversekben, hiszen ezek a hetvenes-nyolcvanas évek felnőtt Markó-verseiből is oly jól ismertek lehetnek. A tematika, a motivika, a cím azonosága mellett/ellenére létező eltérések bemutatása érdekében talán érdemes lenne alaposabban összevetni az 1989-es *Égő évek* kötet és az 1990-es *Tücsöknóta* kötet *Farsang* című versét. Itt azonban csak annyit rögzítünk, hogy miközben mindkét, a maga kategóriájában remek vers a farsangi átváltozások, a maszskabál kínálta szerepjátszások lelepleződéséről, kiüresedéséről számol be, a félhosszú szabadvers ezt úgy teszi, hogy közben a versben beszélő én kínzó személyes és közösségi élményeit is artikulálja („ki vagyok én? ki nek öltöztem? (...) ha még emlékszel, ki voltál (...) végigsöpör a szél bái hazádon”), a rímes-ritmusos, négysoros strófákra tagolt gyermekvers pedig egy szellemesen megformált történetet ad elő, a végén tanulsággal, a gyermeki nézőpont leegyszerűsítő, de lényeglátó és általános érvényű megfogalmazásában: „Dugába dől a karnevál, / és elmúlik a farsang, / egérből macska sose lesz, / hiába minden furfang!” A továbbiakban fontosabbnak vélem inkább azt hangsúlyozni már, hogy Markó gyermekversei természetesen nem csak, s nem elsősorban a felnőtt versei irányából és ismeretében olvashatók, olvasandók, a gyermekek sem úgy olvassák s fogadják be.

Markó Béla jól ismeri a gyermeki észjárás jellegzetességeit, bizonyára sok mindent meg is őrzött a saját gyerekkori világából, de a gyermekeivel való együttlét során sok mindent újra átélhetett vagy újonnan meg is tapasztalhatott. Ezért többnyire hitelesen szólal meg gyermekként is, amikor túlokosolja, mint például az *Egy kisfiú így dalol* vagy az *Én nem dicsekszem* című verseiben (*Tücsöknóta*), olyankor nem annyira. S nemcsak elfogadható az a furmány,

csalafintaság a gyermeki hangtól, amit többnyire beleszó a szavaiba, de éppen azáltal válik a befogadó számára is figyelmet keltővé és átélhetővé („Füzetemben sajnos, sok a / tintapaca, / nem tudni, hogy én írtam-e / vagy a szomszéd unatkozó / kismalaca. (...) Füzetemben, sajnos, minden / girbe-gurba, / bárcsak egyszer az a malac, / az a nyúl és az a cinke / megjavulna!” – *Nem én írtam/Tücsöknóta; Van-e ilyen iskola?, A ceruza – Szarka-telefon*). Többek között épp azért, mert a gyermeki naivitás, játékoság keveredik bennünk a gyermeki egocentrizmus, okságkereső, antropomorfizáló szemlélettel. Miként azokban a versekben is, amelyekben az emberi cselekvés módozatait átviszi a természeti jelenségek magyarázatára (artificializmus), illetve amikor élettelen dolgokat, tárgyakat, természeti jelenségeket élőkre jellemző tulajdonságokkal ruház fel (animizmus) a versek beszélője (*Szél, szél, szél, Vacsoracsillag, Ősz, Vadszölő, Száll a szélben, száll a lomb, Tél, tavasz, nyár – Szarka-telefon; Zápor után, Miért lassú a csiga? Napraforgó, mit látsz a napban?, Őreg ős – Tücsöknóta; Március, Karikázó idő, Az utazó, A hóember dala – Karikázó idő*). S az csak természetes, hogy az állatok is ember módra gondolkodnak, cselekszenek, sírnak, álmodnak, zenélnek, veszekszenek (*Krokodil, A síró bálna, Mit álmodik a madár?, Medveméreg – Szarka-telefon; Tücsöknóta, Éjjeli koncert, Bezzeg a gólya – Tücsöknóta*). Miként az is természetes a formaművész Markó esetében, hogy nemcsak a gyermeki szemlélet, gondolkodás jellemzőivel él verseiben, hanem mindeközben a legváltozatosabb módokon igyekszik megfelelni a ritmus, a játékoság, a zeneiség iránti gyermeki fogékonyságnak is. Igen gazdag a példatár ebben a tekintetben is: a *Szarka-telefon* ismételt vagy variált szóalakokkal, hasonló hangzású szavakkal élő, nem annyira fantáziadús és esztétikailag értékes, de az összecsendülések miatt a gyerekek által mégis kedvelt megoldásaitól (*Kerek erdő, Üveghegy, Zajos ház*), vagy a szintén hasonló eszközökkel is élő, de mégis összetettebb kép-, gondolat- és hangzásvilágú, szép és valóban elringató altatóverseitől (*Céfnaszálon csillagok, Csillag csillog, Elalvás előtt*), a *Tücsöknóta Állatkerti tudósítás* című ciklusának frappáns portréit felerősítő rím-játékain át (*A púpos teve, A róka, A tigris, A strucc*), a *Karikázó*

idő időmértékes és ütemhangsúlyos ritmusokat mesterien ötvöző, a gyermeket immár el is gondolkodtató, a természet, a létezés nagy összefüggéseire szelíden, érzéssel rávezető nyárbúcsúztatóiig ívelve (*Nyárutó, Vénasszonyok nyara*). S az ilyen típusú versei talán nem is csak a gyermeket andalítják s gondolkodtatják el egyidejűleg, hanem akár a felnőttet is, mint ahogy a zeneiség és a formaművészet iránt sem csak a gyermek fogékony. Nem véletlen, hogy Fodor Sándor, a *Csipike*, az erdélyi és az egyetemes magyar gyermekirodalom egyik klasszikus művének írója, már Markó első gyermekkötetete kapcsán éppen ezt emeli ki: „A felnőtt olvasót külön elgyönyörködteti Markó gyermekverseinek tiszta zeneisége, nyelvi szépsége, gazdagsága.”²⁰⁶

„Új versek kisfiúknak, kislányoknak” alcímmel, illetve ajánlással jelent meg 2008-ban, a csíkszeredai Bookart Kiadónál Markó valóban új gyermekverseinek gyűjteménye, *A hold fogyókúrája*, rá egy évre pedig a *Balázs kertje*. Egy évvel korábban ugyanis a kiadó, vélhetően stratégiai megfontolásokból (emlékeztetőül a korábbiakra, a szerző visszavezetéseként a gyermekirodalomba) megjelentetett két válogatást is a nyolcvanas évekbeli gyermekverseiből (*A piny és a többiek, Miért lassú a csiga?*). Ezek a kötetek már magukon viselik a kilencvenes évek gyermekirodalmi boomjának nyomait, legalábbis az illusztrációk megnövekedett szerepét illetően. Markó korábbi kötetei is illusztráltak voltak (a *Tücsöknóta* még akár ki-festőkönyvként is működhetett), de azok többnyire fekete-fehér illusztrációi a kor anyagi és nyomdai lehetőségeihez illeszkedtek. Az új kötetek nagy méretű albumok és a jeles képzőművészek által nemcsak gazdagabban, de a versszövegekkel együttgondolkodásban illusztráltak, *A hold fogyókúrájában* mintha már meg is fordulna a viszony, s a versek illusztrálnák Siklódý Ferenc egész oldalakat betöltő, színpompás rajzait, de a *Balázs kertjében* is intenzív a

²⁰⁶ FODOR Sándor: Tiszta zeneiség. *Utunk*, 1984. április 13. 2.

kapcsolat a versek és Szulyovszky Sarolta letisztult, mégis álomszerű formációi között. Miként nagy érdeme van Jánosi Andrea girbe-gurba mókás alakzatainak is abban, hogy a *Hasra esett a Maros* című kötet (2012) a 19. Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron elnyerte gyermekirodalom kategóriában a Szép Könyv Díjat.

Markó viszonya a gyermekvershez ugyanakkor nem sokat változott, saját elmondása szerint sem ír másfajta gyermekverset, mint jó másfél-két évtizeddel azelőtt, és a gyermekirodalomban kevésbé érzi a különbséget, mint egyebekben, ezért is volt könnyebb költőként a gyermeklírában összekötnie a megszakadt szálakat. A korábbi gyermekversekben tapasztalt alkotói szándék továbbélése figyelhető meg abban a megfogalmazásában is, miszerint valószínűleg azt érezte, „ha az ember felnőtteknek ír vagy nem, az a saját baja, de hogy a gyerekeknek elmondjuk-e, amit szeretnénk, az nem csak a saját bajunk, az a gyerekek is fontos lehet.”²⁰⁷ A tudatos folytonosságteremtés eszköze lehet az is, hogy a Markó újabb gyermekversíró korszakában, mindjárt az első kötetben, *A hold fogyókúrájában*, sorra felbukkannak az előző korszak kedvelt témái, hősei, az állatkerti állatok (teknősbéka, krokodil, jegesmedve, a fogoly, a foltozott és a beképzelt zsiráf), a bohóc, a hóember, a csiga, a golya s a tücsök (*Éjszakai muzsika*), a *Kicsi fekete ördög*: „Szállni sem tud, csak jár a fű között, / fekete, jaj, fekete, fekete, / de ha szól, olyan szép az éneke, / olyan fényes, mint fent a csillagok (...) zenél a fűben millió tücsök, / s már én is velük együtt zendülök, / együtt nótázunk, együtt táncolunk, / amíg elmúlik minden bánatunk.” Ami új, hogy nagyobb hangsúly esik a gyermeki optikából láttatott furcsaságokra, váratlanságokra: a meggyfa őrzésével megbízott cinke eszi meg végül a termést (*Meggyfám csósze*), a patak magától folyik, pedig „nincsen beprogramálva” (*A magától folyó víz*), a krokodil mandulája bedagad az elnyelt sok hideg haltól (*Krokodilok*), „egyre kövérebb a hold, / pedig a múltkor szépen lefogyott” (*A hold fogyókúrája*) stb. A másik újdonság, az immár néven nevezett gyermekszereplő, Balázs, akinek, akiért íródna első-

²⁰⁷ ELEK Tibor, i. m.

sorban a versek, hiszen már az első kötetben is neki nagy gondja *A magától folyó víz*, s *A mi körténkből* is inkább Balázs enne, mint a darázs, ő készül a varázslásra („fürgén jár a balázspálca, / alkalmas a varázslásra, / ide suhint, oda suhint, / mindenhova balázspont hint, / s addig-addig bűvöl-bájol / oroszlán lesz a cicából” – *Balázsvarázs*), és *Balázs iskolába megy*.

A második kötet pedig már címében is felvállalja Balázs, s mellette a kert központi szerepét („ragyog a mindenség / épp a házunk felett, / itt van minden csillag, / itt világít neked.” – *Balázs kertje*). A kerti világ egyes elemei, lényei Markó korábbi felnőtt- és gyermekverseiben is szerepeltek már, de a természet elkerített, mégis egyetemes érvényű, a természet egészét integráló, mégis értünk való, otthonunkká váló egységeként ebben a kötetben, s majd a későbbi szonett-, illetve haikukötetekben kap igazán kiemelt funkciót. (2004-ben a Hargita Kiadónál, *Tündérkert* címmel megjelent Fekete Vince és Ferenczes István, a gyermekirodalomban is jeles költők szerkesztésében egy reprezentatív válogatás a XX. századi erdélyi magyar gyermeklírából – nehezen tudnám bizonyítani, mégis megemlítem, hogy a kert motívumának felerősödéshez Markó költészetében, vagy gyermeklírájában újabb kibontakozásához, vagy mindkettőhöz, akár tudat alatt is, hozzájárulhatott ez az antológia). Balázs mellett pedig már megjelenik a család is a kötetben, a *Milyen állat kell nekünk?* című versben nem csak Balázsnak, anyunak és apunak is véleménye van, a *Gazdagok vagyunk mi* című vers pedig a kert azon lényeit, értékeit veszi hosszan, lajstromszerűen számba, amelyek a család számára fontosak („Van rigónk és cinkénk, varjúnk és verebünk, / tücskünk, hangyánk, lepkénk, / van vagyonunk nekünk, // van fütyünk egy zsákkal / s tücsök-ciripelésünk / egy teli kosárral, / lassan el se férünk (...) s ha besötétedik, / kincünk összeszedjük, / fütytel teli zsákunk / száját jól bekötjük, // de mikor lefekszünk, kosarunk felborul, / s a tücsök-ciripelés / a kertben szétgurul.”). Balázs és a család kertjét a többes szám első személyű fogalmazásmód univerzalizálja is ugyanakkor,

nem kisajátítja, ellenkezőleg, az „ideáltipikus”²⁰⁸ kerthez való viszonyba belevonja az olvasót, birtokosává avatja őt is.

Még nyilvánvalóbb ez a szerzői szándék a 2008-ban megjelent, a fenti versvilág prózai kibontásaként, részletezéseként is olvasható, *Ki lakik a kertünkben?* című, tizenkét rövid elbeszélést, mesét tartalmazó kis-kötetben. A kötetnyitó és címadó írás például mindjárt így indít: „Nyári délutánokon, amikor már kezd megnyúlni az aranyeső- és rózsabokrok árnyéka, kiülünk Balázssal a kertbe. Ülünk, hallgatózunk, nézelődünk. Kicsi ez a mi kertünk, se hang, se mozgás ilyenkor, unalmas az egész, mondhatná valaki. Á, dehogy unalmas! Ha ti tudnátok, mennyi nyüzsgés van a fűben, és mennyi színes történet, mennyi öröm és bánat gyűlt össze ezen a fél futballpályányi helyen. Csak tudni kell hallgatni és nézni.” A *kisveréb álma* című történet mesélője pedig még a „mi” és a „ti” megkülönböztetés elhanyagolható voltára is felhívja a figyelmet: „Hol volt, hol nem volt, az Óperenciás tengeren is innen, de még az üveghegytől is errébb, éppen a mi kertünkben, vagy talán a tiétekben, volt egyszer egy kisveréb. Ott lakott a mi körtэфánkön, vagy talán a tiéteken, mindenképpen ezen a vidéken. Dehogysis valamiféle meseországban, dehogysis! Itt nálunk!” De nem is csak a kommunikációs helyzetet (mesélő felnőtt – hallgató gyermek) vállalja fel nyíltan a gyakori kiszólásokkal, megszólításokkal a szövegek beszélője, de a történetek végén olykor egy-egy célzott tanulságot, sőt, tanítást is megfogalmaz, ahogy például a kötetzáró *Mi kell egy papírrepülőhöz?* című írás végén: „Ne felejtse hát, barátom! Te is alkalmas vagy sok mindenre, akárcsak ez a papírlap. Attól függ, mi akarsz lenni. Mese, repülő, hajó, vagy képes történet? Azazhogy: író, pilóta, tengerész vagy festő? Esetleg valami más? Rajtad múlik.” Ez azonban már túllépés a hallgatósággal való közösségteremtésen, s még ha, már-már tüntetően vállalt, csakazértis didaxis, akkor is túlzás, olyan, az egyébként szellemesen megformált, s valóban tanulságos történetek összehatását lerontó korszerűtlenség, ami mind a felnőtt, mind a gyermekolvasóban rossz szájízt hagyhat.

²⁰⁸ Lovász Andrea szerint Markó kötetében egy „ideáltipikus kert” nyílik: „gyerekkorunk kertje, az (elveszett) éden: nem kalandokra hívó, veszélyes, izgalmas vadon, hanem biztonságos menedék.” – LOVÁSZ Andrea: A verselés gyönyörűsége. *Bárka*, 2010. 3. 106–109.

Nem ennyire feltűnő, de hangsúlyos a szerepe a *Balázs kertje* verseiben beszélő felnőttek is. Nem is csak a kerti tematika (főként, hogy a kötet közepén öt állatkerti vers itt is felbukkan), hanem éppen az ő folytonos aktivitása, a kerti világot feltáró, bemutató, értelmező, annak lényeivel is dialógusban lévő lírai én folytonos jelenléte az, ami szokatlanul egységessé teszi a kötet világát. Ő az, aki a rigóval pöröl, hogy hagyjon Balázsnak is a meggyből (*Kié a meggy?*), ő az, aki a *Téli kosztosokkal* (cinke, veréb, rigó, kisnyúl), veszekszik, miközben Balázs beígért nekik ezt-azt, ő emlékeztet a méhre is a finom méz evése közben (*Méh*), ő az, aki a sündisznó leveleit értelmezi (*Őszi postás*) stb. Ő áll a többes szám első személyű megfogalmazások mögött, de már bizonytalanabb, hogy a második személyű megnyilvánulások önmegszólítások vagy Balázshoz fordulások („ő csak ijesztget, majd / kacagva / szakad az eső a / nyakadba” – *Nyári ijedelem*), s hogy egyes énbeszédek kitől is származnak („Verse-nyeznek egymással, / s kurjongatnak nagy hangon, / mégsem tudom, hogy ki nyer, / mert addigra elalszom – *Angyalok a szekéren*). Ezen versekben szerencsésen összeecsúszik, egymásba tűnik a felnőtt és a gyermeki optika, beszédmód (*Nyári ijedelem*, *Angyalok a szekéren*, *Ilyen nagy sáska? Milyen is egy nagymama? Az én Antarktiszom, Száz mázsa hó*), játékon, pajkosan, humorral oldva, a kötet egészét inkább átjáró, merevebb, „majd én megmutatom neked a világot” típusú viszonyulásmódot. Ha ezek a versek és a nyelvtörő, rím-játékos-humoros állatversek (*A láma, A rája arája, A páva, Zebra-e a zebra?, Teveháton*) nem lennének az összeállításban, akkor még olyan gyanúnk is támadhatna, hogy Balázs kertje valójában Balázs apukájának a kertje, s hogy a felnőttversek írója teszi itt meg szemérmesen, a felnőtt költészetbe is visszavezető első lépéseit. S hogy ez mennyire nem légből kapott, valóságtól elrugaszkodott feltételezés lenne, azt a kötetnyitó *Tavaszi kút*, *Anna magnóliája*, *Csuromfehér* című, szebbnél szebb, komolyabbnál komolyabb, bármelyik felnőtt Markó-kötet díszévé válható versek is alátámaszthatnák.

*Szilvavirágok szirma
száll szanaszét a szélben,
csuromfehér a kerted,
mint egy igazi télben.*

*Hóra nyílik az ablak,
kavarognak a pelyhek,
dideregnek a tücskök,
s beleborzong a lelked.*

*Hószakadás-e vajon
vagy a virágok szirma?
Semmi sem az, amit látsz,
s minden olyan csak, mintha...*

*Mintha a szilva, mintha
puhán fehérlő szirma,
mintha senki se sírna,
mintha a világ nyílna...*

(Csuromfehér)

„A természeti jelenségek megszemélyesítésének és a tájleíró, természetet bemutató gyerekverseknek máig élő, erős hagyományai vannak az erdélyi gyereklírában Áprily Lajostól Kányádi Sándorig, s e verstípus jelenkori elfogadtatásának s továbbélésének feltétele a nyelvnek a játék irányába történő megújítása. Egyrészt szójátékok, saját szótalálmányok, kihagyott, rontott rímek, meg nem nevezhető formák, vagy éppen tartalomhoz alakuló ritmustörések kellenek ahhoz, hogy e versek a sematikus, megszokott »tájleíró« vagy »állatverses« építkezéseknél többet nyújtsanak. (...) Néhány pontosan eltalált, erős képpel (*Ribiszkebokor, Ilyen nagy sáska?, Száz mázsa hó*) új, néhol meghökkentő világot teremt a szerző, így sikerül úgy továbbvinni a szó szoros értelmében klasszikus gyerekvers stílusjegyeit, hogy mégsem lesz avítottá vagy unalmassá.” – írja Lovász

Andrea a kötetéről szóló kritikájában.²⁰⁹ S még inkább jellemezhető egy effajta, a hagyományt sikeresen megújító, korszerűsítő törekvéssel a *Hasra esett a Maros* című, 2012-es kötete, amelyben a falucsúfoló műfaját támasztotta fel a költő²¹⁰, kihasználva a gyermekmondókával való szerkezeti és szemléleti rokonságát, a kettőből, a maga játékos nyelv- és formateremtő fantáziája, készsége révén, valami új és egyéni lírai minőséget, értéket teremtett („Kál, Kál, Székelykál, / út szélére ki-kiáll, / cipóforma dombbal vár, / s ha nem jövünk, szundikál, / kár, kár, Székelykál!” – *Székelykál*). A kötet első verse még inkább egy folyócsúfoló, ami hangulatilag előkészíti és térben lokalizálja az ezt követő *Maros, Nyárád, Küküllő*-menti lírai barangolást. Egymás után ismerkedhetünk meg a három székelyföldi régió egy-egy tájegységével (*Bekecsalja, Sárpaták és a többiek, Sóváradtól lefelé, Alsó Nyárádmente*) és számos településével, természetesen nem is mindig a valóságos látványukkal, a bemutatásuk sokszor csak az elnevezésük hangalakjával, hangzásával, jelentésével, a falu egy-egy jellegzetességével való nyelvi játékokra, rímjatekokra épül („Előre van Póka, / balra Pókakeresztúr, / s éppen a keresztútnál / róka fut az úton keresztül, / róka, de olyan apróka, / szemüveg nélkül meg se látná / a sok pókai / anyóka s apóka.” – *Póka*), többnyire azért mégis felidéző erejű (*Sáromberke, Gernyeszeg, Kebele, A rigmányi pálinka, Székelyvaja, Magyardellő, Mezőfele* stb.) Végh Balázs Béla igen értő és szakszerű elemzésében sorra veszi Markó azon eljárásait, amelyekkel a falucsúfolás népköltészeti hagyományát mintegy megszüntetve megőrzi: „A falucsúfoló kollektív folklórműfaj, és egyetemes értékű a hozzá kapcsolódó esztétikai minőség, a humor és annak változatai: az ironia és a

²⁰⁹ Uo.

²¹⁰ Végh Balázs Béla emlékeztet arra, hogy „Hasonló újító szándékkal mások is felfigyeltek már egy-egy vers erejéig ebben a folklórműfajban rejlő innovativitásra: Weöres Sándor: *A legfurcsább magyar falunevek*, Simkó Tibor: *Falucsúfolók*, Kovács András Ferenc: *Küküllőmenti ugratós, Sárpataki csujogató*. Esetükben a falucsúfoló inkább kuriózumként, szöveg- és kötettszínező elemként jelenik meg. Markó Béla gyermekverskötetének kizárólagos témájaként adaptálta a műfajt.” VÉGH Balázs Béla: *Falucsúfolók a gyermeklírában. Székelyföld*, 2013. 11. 176–180.

szatíra. A műfajt átértelmező költő megőrzi a humort, sőt, továbbfejleszti, és létrehozza szelídebb változatait: a bájost és a naivat, közelítve a műfajt a gyermeklírához, és költői-emberi szubjektivitásával tovább módosít a műfaj jellegén, a líraiság irányába. (...) A folklórszövegekben fellelhető akusztikai alakzatok kötöttsége egyúttal a tartalom egy részének az állandóságát is biztosítja, és alkotói fegyelemre kényszerít. Viszont a kevésbé kötött, rímhelyzetén kívüli szavak szabadon cserélődhetnek. Markó Béla ragaszkodik falucsúfóloinak állandósult akusztikai alakzataihoz, sértetlenül adaptálja őket, viszont költői szabadsággal bánik a kötetlen elemekkel, azokat tovább-/ ill. átírva verssé fejleszti, természetesen megőrizve a műfaj karakterét. (...) A témára érzékeny költő híven megőrzi és továbbfejleszti a műfaj sajátos retorikai-poétikai specifikumait: a költői túlzást, a hiperbolát, a parodisztikus, a fiktív jelleget, az egy-egy településhez társított karakterjegyeket. Másrészt önmagát sem visszafogva, lírai elemekkel, szubjektív élményekkel gazdagítja a műfajt, beemelve az elit költészet közegébe.”²¹¹ Szemes Péter pedig arra mutat rá nagyon helyesen, hogy „A szerző – amellet, hogy kihasználja a humoros karikírozás lehetőségeit – érezhető szeretettel ír a számára kedves vidékekről, s a szövegek megalkotásának és közreadásának gesztusa azt is igazolja: e kis sajátos transzszilván univerzum, Maros megye természeti értékeinek és épített örökségének megmutatásán túl a helynevek hol játékos, hol komolyabb továbbgondolásra csábító varázsára, általánosabban a magyar élet, magyar nyelv, magyar önazonosság őrzésének fontosságára is fel kívánja hívni a figyelmet.”²¹²

Mindezek után én már csak arra hívom fel a figyelmet, hogy valószínűleg ez az egyik legsikeresebb gyermekverskötete Markónak, miközben a megírása során a legkevésbé figyelt a célközönség szempontjaira. Nem is elsősorban azért, mert a versek többségében felnőtt tudás és szempontok érvényesülnek („Jaj istenem, Kebele, / kebelei lányok kebele / úgy hullámszik, úgy ringatózik, / hogy szé-

²¹¹ VÉGH Balázs Béla, i. m.

²¹² SZEMES Péter: Maros megyei gyermekvers-bedekker. *Pannon Tükör*, 2013. 1. 66–68.

dülök bele.” – *Kebele*), hanem mert ezúttal nyoma sincs pedagógiai szándékoknak. A fent jellemzett tudatos mesterkedések mellett, mintha csak szabadjára engedte volna a nyelvi fantáziáját, rímkész-ségét, játékos-humoros, szórakozva-szórakoztató kedvét, mintha ő is csak vígan akart volna zenélni, mint a *Mezősámsondi citerások*. Nem véletlenül ez az első Markó gyermekverskötet, amely nem a „*Versek kisfiúknak, kislányoknak*” alcímmel jelent meg. Talán maga a szerző is elgondolkodott azon az általunk ezúttal meg nem nyitott kérdésen, mely szerint mégiscsak lehet valami igazság abban, hogy ha nem is minden vers befogadása független az életkortól, a jó verset felnőtt és gyermek egyaránt élvezheti.

Markó Béla a nyolcvanas években, majd a kétezres évek első évtizedének második felétől nemcsak felnőtt verseivel, hanem a didaktikumot és esztétikumot, az okítást és a szórakoztatást többnyire egyensúlyban tartó gyermekköltészetével is felzárkózott a XX. század második fele, vége lírájának erdélyi legnagyobbjaihoz, Szilágyi Domokoshoz, Kányádi Sándorhoz, Kovács András Ferrenchez. S nem is csak az Erdélyben alkotókhoz; ha a közeljövőben a kortárs magyar gyermeklírából egy reprezentatív antológiát összeállítanának ismét (hasonlót például, mint a 2005-ös *Friss tinta!* volt), abból Markót nem lehetne immár kihagyni.

Szénakad

Egy búr próbál miniféle tündét,
beventel, ferust, zűtöl, vereket,
s ha sikerül látni? felcsövet,
es nem szűllő a hűvös esztét!

Füldöl, ha feltűnő dlatit
nyeltes vót e' fűtöt egybeállit,
~~es~~ ^{mit} ~~is~~ eldelmet állit a navakut,
de montatun megis utaggy

a n'z nullás betű, adit a vch
a ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~gelen~~ ^{gelen} ~~es~~ ^{es} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~es~~ ^{es} ~~szűllő~~ ^{szűllő}
nehé ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~es~~ ^{es} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~es~~ ^{es} ~~szűllő~~ ^{szűllő}
illentyeli, de szűllő ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő}
a ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő}
a ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő}
a ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő}
s bever tovább ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő} ~~szűllő~~ ^{szűllő}

2013. február 17

A Szénakad című szonett kézírata

Ahítat az Égei-tengeren

Itt lent már aprócskára voltálal,
mi fent az Olimposzon mely őstől
még csupán szelket vagy aranyesőket
szállhatnak le omnia, alud a hó

mert is lehetél, s irattan tüzében
nézve maguk fentül az istenek,
el kényeg azt bízta nekem, minoségek
ha voltak is, honon én is járítottam
a tengerben, amelyben egykor él,
~~egykorán a tenger, melyben él,~~
s alud hűdésnek namiféle nőtt,
már jótan-veltem a jóni homokban,
oh nem lúttam Odisszeusz nyugott,
és nem éltem ott semmiben emelt,
talán csak annyit, hogy nyugott voltam.

2014. augusztus 18.

Az Ahítat az Égei-tengeren című szonett kézirata